

ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKY STŘEDNÍ MORAVY

Svazek 9

Jívová – Tepenec
Pravěké hradisko a Karlův hrad

VENDULA VRÁNOVÁ, JAKUB VRÁNA

**ARCHEOLOGICKÉ
CENTRUM OLMOUC**

1) příspěvková organizace (1)

3061 / EM8/9

Olomouc 2005

Na titulní straně obálky: letecký snímek lokality (foto M. Kalábek).

Na zadní straně obálky: zobrazení hradu Tepence, výřez z mapy části panství Dolanských kartuziánů z roku 1724 (Státní archiv Olomouc, Metropolitní kapitula, sig. H I a 1 -- kart. 421).

Archeologické centrum
Olomouc, p.o. - knihovna
Sign.: 3061/

1B22

OBSAH

1. Úvod	7
2. Popis lokality	8
3. Archeologie a Tepenec	11
4. Tepenec v pravěku	16
4.1. Charakteristika doby	16
4.2. Podoba hradiska	17
4.3. Archeologické nálezy	21
4.4. Závěrem	24
5. Krátký, leč bouřlivý osud středověkého Tepence	25
6. Podoba Tepence ve středověku	28
6.1. Hradní jádro	28
6.2. Opevnění jádra hradu	29
6.3. Zástavba předhradí	31
6.4. Opevnění předhradí	34
6.5. Archeologické nálezy	36
6.6. Závěrem	37
Seznam literatury	39
Summary	43

1. Úvod

Publikace, kterou držíte právě v rukou, je vzpomínkou na dnes již téměř zmizelou významnou archeologickou památku nacházející se v malebné krajině Nízkého Jeseníku na kopci zvaný Tepenec, poblíž obce Jívová, zhruba 15 km vzdušnou čarou severovýchodně od Olomouce. Vrcholek kopce Tepence byl intenzivně osídlen ve dvou obdobích naší minulosti. V pozdní době bronzové zde existovalo hradisko opevněné valem a ve středověku zde Karel IV. nechal vybudovat hrad.

Tato lokalita byla již od 19. století ohrožena existencí kamenolomu na úpatí kopce Tepence. Ochrana kulturního dědictví musela v 70. letech podle tehdejšího ministerstva kultury ustoupit tzv. „národohospodářskému významu těžby v tomto kamenolomu“. Lokalita na Tepenci byla proto vyňata ze seznamu kulturních nemovitých památek a následně zničena. Před definitivní likvidací jednotlivých částí kopce, zde vždy proběhl záchranný archeologický výzkum. Z nedostatku času však nikdy nemohla být prozkoumána celá plocha určená k odstělu, ale pouze její určitá část. Autoři výzkumů informovali o výsledcích své práce v řadě dílčích studií, ale ucelený pohled na problematiku nebyl dosud nikde prezentován. V následujících kapitolách se proto chceme pokusit o shrnutí všech poznatků, které zde byly během archeologických výzkumů získány.

Obr. 1 Tepenec – pohled na lomovou stěnu v roce 1974. Na vrcholku kopce se nachází relikty pravěkého hradiska a středověkého hradu. V pozadí je vidět Jívovský kostel (foto V. Dohmal).

2. Popis lokality

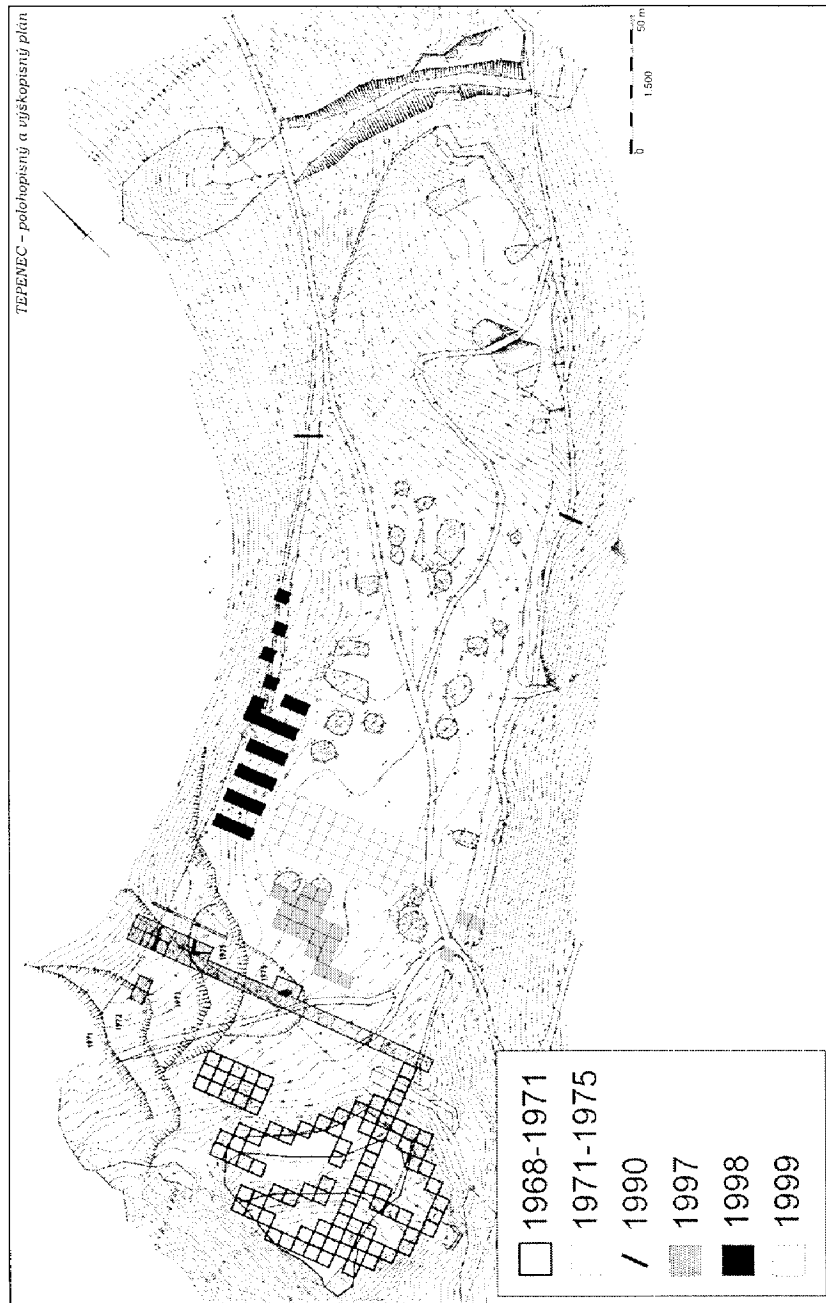
Lokalita Tepenec se nachází v Domašovské vrchovině, což je podcelek Nízkého Jeseníku, který od sebe odděluje dvě historická území českých zemí, a to Moravu a Slezsko. Nízký Jeseník byl vytvářen přírodními procesy v plochou vrchovinu, která je v jihozápadní části rozbrázděna hlubokými údolím. Tato údolí vznikla vodní erozí, kdy se vodní toky zařizly hluboko do masivu Nízkého Jeseníku, jak můžeme vidět nejen pod Tepencem v údolí Bělkovického potoka, ale i na příkladu vodních toků Bystřice, Oslavy nebo Tepličky.

Pravěké hradisko a zřícenina hradu Tepence leží na jednom z výběžků Nízkého Jeseníku, který se od vrchu Koruna (573,6 metru nad mořem) sklání jihozápadním směrem k údolí, kterým protéká Bělkovický potok (na Hané také nazývaný Trusovický potok). Nízký Jeseník je tvořen kulmskými sedimenty, jež se skládají ze střídajících se vrstev drob a jílovitých břidlic. Bohužel tyto sedimenty byly hradu osudné, neboť se velmi dobře uplatňují ve stavebnictví, jak dokládají dodnes činné kamenolomy v okolí. Lokalita Tepenec se rozkládá v jihozápadní části katastrálního území obce Jívové, přibližně 2 kilometry vzdušnou čarou od jejího středu.

Hrad je na severovýchodní straně od zbytku hřebene oddělen šijovým příkopem, který byl vytesán do skalnatého podloží. Příkop tak vytváří oddělenou ostrožnu, kde se nachází jak prostor vlastního hradu, tak i hradisko z pozdní doby bronzové. Ostrožna má oválný půdorys s orientací severovýchod – jihozápad. Na jihozápadní straně je lokalita chráněna prudkým svahem, který strmě padá do Bělkovického údolí. Jižní i severní strany nemají tak strmé svahy, proto zde bylo již v době bronzové postaveno valové opevnění, které částečně využili i stavebníci hradu. Příroda na hřebenu v místě hradního areálu vytvořila dva vrcholy, umístěné na obou koncích ostrožny a vzdálené od sebe přibližně 420,0 metrů. Vrchol na severovýchodním okraji hradu má výšku 519,0 metrů nad mořem a tyčí se nad šijovým příkopem. Tento vrchol byl opevněn, jak je patrné z dnešní terénní situace. Opevnění sloužilo patrně nejen k ochraně blízké klešťové brány, ale i jako štít k zachycení útoku a částečně také chránilo hradní jádro i s předhradím před odstřelováním obléhatelů. Naopak na vrcholu na jihozápadním konci ostrožny ve výšce 509,0 metrů nad mořem se nacházelo hradní jádro, které tak bylo umístěno v nejlépe chráněné poloze vysoko nad údolím. Převýšení hradního jádra oproti údolnímu dnu činí přibližně 140,0 metrů. Prostor středověkého hradu včetně předhradí se shoduje s rozlohou pravěkého hradiska, které bylo patrně po celém svém obvodu opevněno v terénu dodnes patrným valem. Spojení hradu s okolím zajišťovaly tři vstupy. V severovýchodní části předhradí zajišťovala komunikaci zděná brána, která spojovala hrad s hospodářským zázemím, což byla v tomto případě ves Jívová. Relikty kamenných zdí této brány jsou dosud viditelné a jsou vlastně jedinou rozpoznatelnou stavbou, která z kdysi mohutného hradu

zůstala. Vstup v jihovýchodní části předhradí je pozorovatelný jen na dnešní modelaci terénu a vedl úvozovou cestou po úbočí směrem k Jívové. Na jihozápadní straně předhradí v blízkosti hradního jádra bylo pozorováno přerušení valového opevnění, které zajišťovalo přístup do hradu ze stezky v údolí.

Nejsnadnější cesta vede na Tepenec z Jívové, kdy je nejlépe jít pěšky po silnici směřující do obce Domašov u Šternberka. Z této silnice odbočit vlevo na zpevněnou polní cestu, která vede okolo božích muk. Polní cesta směřuje přímo ke vzrostlému smrkovému lesu, kde se napojuje na lesní cestu, která se posléze rozděluje. Poutník směřující k Tepenci by měl jít vlevo a obejít tak vrchol pojmenovaný „Koruna“. Po obejití vrcholu je možné držet se lesní cesty, která se klikatí a směřuje po severním úbočí výběžku, na němž se nachází hrad, k jeho bráně, anebo je možné po obejití vrcholu jít po hřebenu výběžku dále na západ a dojít až k šijovému příkopu, který odděluje hrad od okolí, sejít po svahu dolů a podél příkopu vejít do hradu. Samozřejmě je dobré před cestou si prostudovat trasu na mapě, například na mapě – Nízký Jeseník – číslo 56, kterou vydal ve své edici Klub českých turistů.

3. Archeologie a Tepenec

Hradní zřícenina situovaná nad údolím Bělkovického potoka poutala pozornost milovníků historie již v minulosti. Není divu, že bylo o Tepenci napsáno a publikováno množství článků a statí. Bez dlouhého vybírání uvedme několik jmen lidí, kteří se zasloužili o zachování střípků dávné minulosti dnes již z větší části zmizelé památky. Byli to F. J. Schwoy, G. Wolný, L. Hosák, E. Prokisch, V. Burian (viz. literatura).

První zmínka o archeologickém nálezů ze sledované lokality pochází z roku 1890, kdy pravděpodobně na hradě Tepenci našel Vincenc Soldán učitel v Bělkovicích jezdeckou ostruhu, i když místo nálezů je v přírůstkové knize Vlasteneckého muzea v Olomouci označeno jako Bělkovický les (výkaz darů v ČSVMO roč. VIII, s.144, 1890).

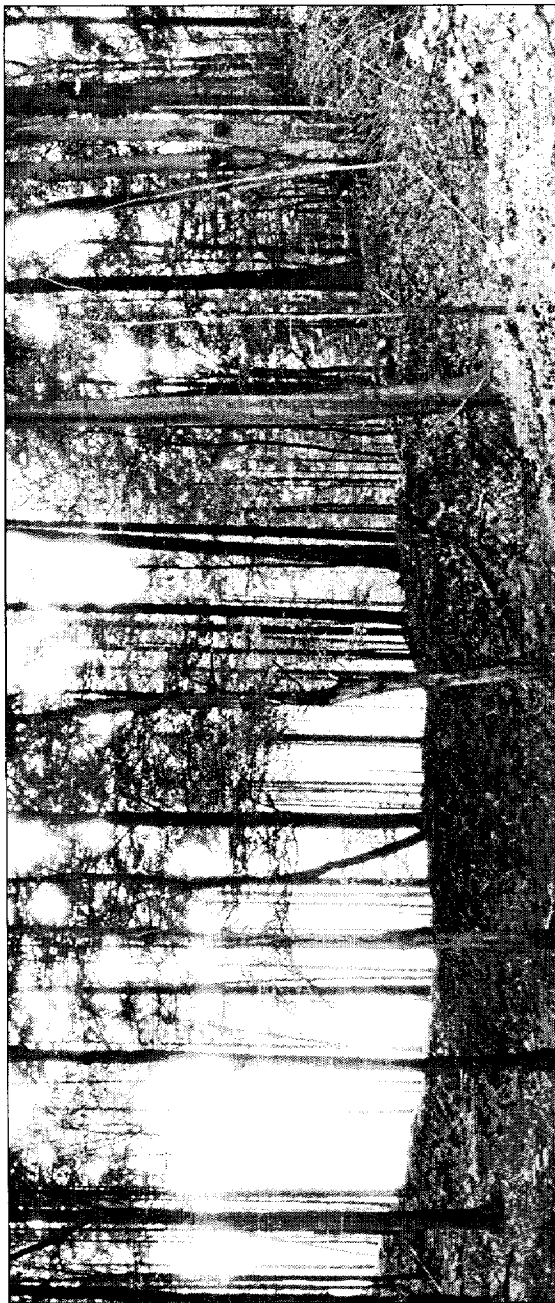
První známé výkopové práce byly provedeny ve třicátých letech dvacátého století, kdy byly bez úspěchu hledány sklepní prostory hradu (Opluštil 1928, 74).

V roce 1965 členové dětského archeologického kroužku ze Šternberka vyhloubili dvě sondy v areálu hradního jádra a získaný materiál byl poté odevzdán do Vlastivědného muzea v Olomouci (Burian 1968, 11).

V roce 1965 byla podána podnikem Štěrkovna a pískovny v Olomouci, národní podnik, žádost o vyjmutí hradu Tepence ze seznamu nemovitých kulturních památek a této žádosti bylo bohužel vyhověno. Takže kvůli kamení z větší části zaniklo pravěké hradisko a jediný hrad (celá akropole a část opevněného předhradí), který na Moravě založil Karel IV.

Záchranné archeologické výzkumy zapříčiněné rozšířením kamenolomu probíhaly s přestávkami mezi léty 1968–1999. Nejdříve byl vedením tohoto výzkumu pověřen Václav Burian, později i Vít Dohnal – pracovníci Vlastivědného ústavu v Olomouci (dnes Vlastivědné muzeum v Olomouci) ve spolupráci s archeologem Borisem Novotným, působícím v Archeologickém ústavu v Brně. Poslední tři výzkumné sezony mezi léty 1997–1999 výzkum realizovali a řídili ve spolupráci pracovníci Ústavu archeologické a památkové péče v Olomouci (Marek Kalábek) a Vlastivědného muzea v Olomouci (Markéta Tymonová a Pavlína Procházková).

V roce 1968 před zahájením záchranného archeologického výzkumu byla celá lokalita výškopisně a polohopisně zaměřena. Pak následoval samotný výzkum, kdy byla nejprve položena sonda protínající jádro hradu ve směru jihozápad–severovýchod. Tato sonda byla rozdělena ve čtvercovou síť (čísla čtverců jsou označeny římskými číslicemi I–XVII), strana každého čtverce měla rozměr 5,0 metrů. Teprve poté byly započaty výkopové práce. Archeologicky byly prozkoumány pouze čtverce I–XIII. Nejprve byla odstraněna vrstva lesní půdy

Obr. 3 Tepenec – val na západní straně předhradí v roce 1975 (foto V. Dohnal).

a syká destrukce až na úroveň kamenné destrukce či kompaktního zdiva. Po provedení dokumentace této úrovně následovalo odstranění destrukce až na úroveň relikvů staveb; tam kde se relikvy nenacházely, přímo na skalnaté podloží. I tato „druhá“ úroveň byla následně dokumentována. Čtvercová síť o rozměrech 5,0 metrů byla použita i v ostatních výzkumných sezonách (mimo rok 1990, kdy byly položeny pouze dvě sondy).

Následující rok archeologický výzkum pokračoval v průzkumu jádra hradu. Zkoumané čtverce byly položeny opět v areálu hradního jádra, kde konfigurace terénu naznačovala přítomnost relikvů zdiva. Tyto čtverce (XVIII až XXVIII) byly umístěny jihovýchodním směrem od čtverců I až VIII odkrytých v roce 1968.

Během výzkumné sezony v roce 1970 narostl počet prozkoumaných čtverců o dalších 34 (čtverce XXIX až LXII). Tentokrát se výzkum soustředil především na opevnění hradního jádra, obě hradby (vnější i vnitřní) a zemní val situovaný mezi nimi. Výzkum v roce 1970 přinesl archeologům nečekaný, leč zajímavý objev. Na zkoumané ostrožně se jim podařilo doložit existenci staršího, pravěkého osídlení. Zjistili, že se před středověkým hradem nacházelo na vrcholu Tepence hradisko z období pozdní doby bronzové a severní část jeho opevnění ještě též rok prozkoumali.

Výzkum v roce 1971 se, jako v roce předchozím, opět soustředil na část opevnění jádra hradu. Bylo prozkoumáno dalších 38 čtverců (LXXIV až IC). Zároveň byla částečně prozkoumána tzv. valounová bašta nacházející se 13 metrů severním směrem od hradního jádra. V tomto roce byl výzkum hradního jádra ukončen a to bylo následně v úplnosti odtěženo kamenolomem. V roce 1971 byla zároveň zahájena další etapa výzkumu této lokality, která se v příštích pěti letech zaměřila na průzkum areálu pravěkého hradiska z období popelnicových polí.

Obr. 4 Tepenec – pohled na archeologický výzkum a jeho dokumentaci v roce 1974 (foto V. Dohnal).

V letech 1971 až 1975 byla hlavní pozornost věnována jižní části ostrožny, která měla posléze zaniknout. Zároveň se výzkum soustředil na plochu vzdálenou co nejdále od hradního jádra, aby se vyhnul terénu, který mohl být poškozen činnostmi související se stavbou a obýváním středověkého hradu. Archeologický výzkum probíhal pod vedením Víta Dohnala. Během těchto pěti výzkumných sezon byl výzkum realizován především formou hlavní velké sondy, která na šířku prořala celý opevněný areál od severozápadu k jihovýchodu. Tato sonda byla opět rozdělena na čtverce 5,0×5,0 m a její délka činila 110,0 metrů. Oba konce sondy prořaly reliktů opevnění. Na SZ i JV konci sondy byla zachycena destrukce pravěkého valu. Na SZ konci se navíc za valem směrem dovnitř hradiska nacházela příkopovitá prohlubeň a na destrukci valu zde byla ve středověku postavena ohradní zeď. Na vnitřní ploše hradiska a zároveň předpolí středověkého hradu sonda zachytila kromě pravěké a středověké kulturní vrstvy čtyři pozůstatky zahloubených sídlištních objektů z pozdní doby bronzové a dva středověké objekty (nároží velké kamenné budovy a nadzemní objekt lehčí konstrukce).

V roce 1990 byly provedeny drobnější sondážní práce, kdy byly vedeny dvě sondy o rozměrech 1,0×10,0 metrů přes obvodový val na předhradí. První sonda byla položena na severní straně valu poblíž brány v místě, kde vystupovalo zdivo až na povrch. Po jejím vykopání byla odhalena středověká hradba. Druhá sonda byla vedena tak, aby na protější straně ostrožny prořala zemní val, který byl na povrchu beze stop zděné konstrukce. Po jejím vykopání zde byla prokázána pouze existence zemního opevnění z pozdní doby bronzové.

Opět z důvodů rozšíření těžebního prostoru byl v roce 1997 zahájen plošný archeologický výzkum v oblasti předhradí, které se z větší části překrývalo s rozlohou pravěkého hradiska. Výzkum se zaměřil na získání co největšího množství informací o vnitřní zástavbě pravěkého hradiska i středověkého před-

Obr. 5 Tepenec – část hradební zdi odhalené při výzkumu v roce 1998 na severovýchodní straně lokality (foto M. Kalábek).

zjistit průběh a rozestavenost středověké hradby a její vztah k pravěkému valu. Celkem bylo prozkoumáno 25 čtverců a zároveň byl dokončen řez valem na jižní straně vrcholu, který byl započat ještě v roce 1997.

Vzhledem k tomu, že plocha předhradí je poseta množstvím nejrůznějších depresí a prohlubní, byla poslední výzkumná sezona v roce 1999 opět zaměřena na průzkum plochy předhradí. Celkem bylo prozkoumáno v úplnosti 30 čtverců. Zkoumané čtverce byly umístěny tak, aby navázaly na území prozkoumané v předešlých dvou letech.

Při výzkumu v letech 1997 až 1999 byla ve čtvercích na vnitřní ploše hradiska opět zachycena kulturní vrstva s množstvím pravěkého i středověkého střepového materiálu a několik desítek pozdněbronzových i středověkých zahloubených objektů.

Během všech archeologických výzkumů uskutečněných na ploše pravěkého hradiska a středověkého hradu bylo prozkoumáno 206 čtverců a 11 sond. Ovšem některé ze čtverců nemohly být z různých důvodů prozkoumány celé. Například v několika případech se v prostoru čtverců vyskytovaly vzrostlé stromy, v některých případech archeology tlačil čas apod. Celkově byla prozkoumána plocha o velikosti cca 5319 m².

hradí. Zároveň byla prozkoumána část opevnění na jihozápadní straně předhradí. V tomto roce bylo otevřeno 22 čtverců a 8 sond, které zasahovaly i do zkoumaných čtverců.

Výzkum roce 1998 se soustředil na severovýchodní úbočí, kde měla být postavena komunikace vedoucí z lomu na vrchol Tepence. Cílem výzkumu bylo

4. Tepenec v pravěku

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, bylo temeno kopce Tepence, známé především díky zde stávajícímu středověkému hradu Karla IV., osídleno již v období pravěkém. První, i když sporadické, doklady osídlení pochází již z mladší doby kamenné (neolitu). Při výzkumu na ploše předhradí středověkého hradu bylo nalezeno několik kamenných artefaktů z této doby. Jedná se například o zlomek ploché sekerky či rohovcovou čepelku (Dohnal 1980, 31).

Trvalejší pravěké osídlení na Tepenci je datováno do pozdní doby bronzové a počátku starší doby železné (halštatské). V této době zde existovalo opevněné hradisko lidu slezskoplatěnické kultury náležející do komplexu lužických popelnicových polí.

4.1. Charakteristika doby

Popelnicová pole jsou širokým fenoménem zaujímavým od mladší doby bronzové až po dobu halštatskou širší území střední Evropy (zhruba od Baltu po Švýcarsko a Rakousko a od Labe až po východní část Karpatské kotliny). V této oblasti se vytvořilo několik okruhů popelnicových polí. Mezi ně patří i kultura lužických popelnicových polí rozkládající se na území mezi Labem, Vislou, Baltem a v severní části Čech, Moravy a Slovenska bezmála celých tisíc let (13.–5. st. př. n. l.). Společným jmenovatelem těchto kultur je spalování mrtvých (žeh) a ukládání jejich ostatků do popelnic.

Pro slezskoplatěnickou kulturu jsou charakteristická rozsáhlá pohřebiště i s několika stovkami hrobů. Do hrobů jsou vedle uren ukládány také další nádoby i jiné milodary (šperky, nástroje, atd.), které často nesou stopy po ohni, neboť bývaly patrně spáleny spolu se zemřelými. Dalším pramenem poznání kultury jsou rovinná zemědělská sídliště (vesnice), na kterých se nachází pozůstatky po převážně menších nadzemních domech křivé konstrukce a hospodářské jámy. Vedle těchto sídlišť se objevují i výšinné opevněné osady – hradiska. Jedním z nich je i hradisko na Tepenci. Neméně zajímavým dokladem života, konkrétně obchodu, v období popelnicových polí jsou tzv. depoty, což jsou hromadné nálezy celých či poškozených, zlomkovitých bronzových předmětů či bronzoviny. Základem obživy lidí v době bronzové a železné bylo stále zemědělství. Dochází ovšem také k větší stratifikaci společnosti a k nástupu specializovaných řemesel, zejména v souvislosti s těžbou a výrobou kovů a obchodem s nimi. Postupně se, především ke konci doby bronzové a v halštatu, vytváří vrstva tzv. náčelníků či knížat. V mladší a pozdní době bronzové byl, jak už název napovídá, hlavním kovem bronz. Jsou z něj vyráběny šperky, nástroje, zbraně, nádoby. Zhruba od 8. století př.n.l. se ve větší míře začíná objevovat železo, které postupně nabývá na významu a začíná dominovat.

Konec vývoje kultury lužických a slezskoplatěnických popelnicových polí na našem území souvisí s nástupem keltské civilizace reprezentované laténskou kulturou někdy kolem poloviny 5. století př. n. l.

4.2. Podoba hradiska

Hradisko rozkládající se v pozdní době bronzové na vrcholu kopce Tepence mělo protáhlý oválný tvar a celkovou rozlohu cca 3,2 ha. Pravděpodobně po celém obvodu bylo opevněno hlinitokamenitou hradbou, z níž se dodnes dochovaly v terénu více či méně patrné valy kopírující okraj vrcholové plošiny. Hradba byla ve středověku z části využita při budování hradní fortifikace.

Zbytky valového opevnění byly zachyceny podél západního, východního i severního obvodu ostrožny. Jižní část ostrožny byla již v počátcích výzkumu hradiska z pozdní doby bronzové v roce 1970 zničena kamenolomem a z tohoto důvodu nemáme žádnou představu o podobě a průběhu valu v těchto místech. Příkop před vnější stranou valu nebyl. Mohutný, ve skále vylámaný příkop, který protíná ostrožnu na severovýchodě je s největší pravděpodobností stáří středověkého. V dnešní době je val přerušen na několika místech. Původní pravěký vstup by mohla představovat klešovitá brána na severní straně ostrožny, jejíž konce se částečně překrývají. Je možné, že tato brána pochází již z pozdní doby bronzové, již využila i středověká hradní fortifikace. Pro hypotézu o jejím vzniku v pozdním bronzu by mohl svědčit fakt, že podobné brány známe i z jiných hradisek téže doby, jako je například Holý kopec u Buchlovic či Obersko u Loštic (Dohnal 1988, 14, 30).

V severozápadní části průběhu valu se za ním, na jeho vnitřní straně, vyskytovala 3–4 metry široká a zhruba 1,0 metr hluboká příkopovitá prohlubeň, která vznikla patrně vybráním zeminy na stavbu valového tělesa. Na protilehlé straně nebyla při výzkumu tato prohlubeň zjištěna.

Průzkum valového opevnění formou sondáží se uskutečnil během výzkumu probíhajícího od roku 1971 do roku 1975, dále v roce 1990 a také v letech 1997 a 1998. Hlinitokamenité těleso valu tvoří žlutý jíl zpevněný velkými i menšími lomovými kameny (obr. 6). Podle V. Dohnala (1980, 38 a 1988, 41) základ valu tvořily mohutné balvany ležící těsně vedle sebe a vyznačující jeho vnitřní linii. Během výzkumu západního úseku hradby v 70. letech byla na vnější straně valu zachycena čelní zeď z lomového kamene střední velikosti a volně na sebe poskládaného, jež v jednom místě dosahovala téměř do výšky 80 centimetrů a její tloušťku V. Dohnal (1980, 38) odhaduje asi na 1 metr. Při výzkumu v roce 1997 se v sondě položené skrz těleso valu na jihozápadní straně ostrožny podařilo identifikovat několik na sebe položených kamenů,

Obr. 6 Tepenec – pohled na řez valem z pozdní doby bronzové na jihozápadní straně lokality při výzkumu v roce 1997 (foto M. Kalábek).

kteří mohly být reliktem vnitřní líce. Naopak řez, který byl v roce 1998 veden skrz severozápadní část valu, existenci na sucho kladených kamenných lící nedoložil (Kalábek–Tymonová 1999, 7). Je tedy možné, ba i pravděpodobné, že konstrukce pozdněbronzové hradby nebyla po celé její délce stejná, ale že se v jednotlivých úsecích poněkud lišila. Použití dřeva při stavbě hradby či přítomnost dřevěné konstrukce na koruně hradby nebylo archeologickými výzkumy prokázáno. Autor výzkumu probíhajícího v 70. letech V. Dohnal se domnívá, že tloušťka valu se mohla pohybovat okolo 3 metrů.

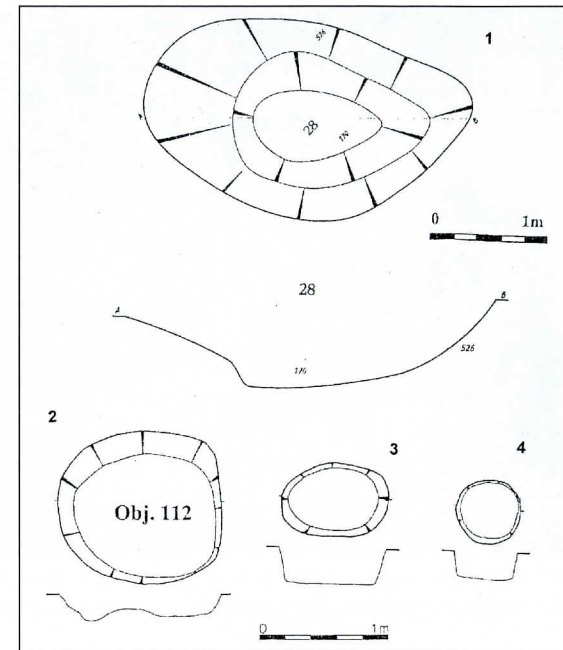
Na doklady a charakter osídlení vnitřního prostoru hradiska se soustředily zejména výzkumy z 90. let. Centrální prostor hradiska, a to po celé jeho šířce, prořála také hlavní výzkumná sonda v 70. letech. Během těchto archeologických výzkumů bylo na ploše opevněného areálu hradiska nalezeno přibližně 100 zahloubených objektů, které můžeme téměř s jistotou, na základě zlomků keramiky či jiného datovacího materiálu v nich nalezeného, připsat slezskoplatěnické kultuře. Množství dalších archeologických objektů se kvůli absenci datovacího materiálu nepodařilo časově zařadit, ale je pravděpodobné, že alespoň část z nich slezskoplatěnické kultuře také náleží. Objekty byly vytesány do navětralého skalnatého podloží a díky tomu nedosahují velkých hloubek.

Co se charakteru objektů týče, jedná se převážně o kulové jamky (= negativní otisk po dřevěném sloupu či kůlu; obr. 7:3, 4) a jámy hospodářského charakteru,

jejichž přesnější funkci dnes bohužel není možné určit. Jámy jsou většinou oválného či kruhového půdorysu a jejich maximální hloubka se pohybuje okolo 50 centimetrů. Jako příklad můžeme uvést jámy číslo 2 nebo 28 nalezené v centrální části hradiska v roce 1997 nebo jámu číslo 112 prozkoumanou během výzkumu v roce 1999 (obr. 7:1, 2).

Na několika místech můžeme u skupiny kulových jamek rozpoznat náznaky struktury. V šesti případech tyto jamky tvořily pravidelné půdorysy, či spíše jen jejich části, většinou se jednalo o souvislé řady s pravým

úhlem. Tyto pravidelné struktury dokládají existenci pravoúhlých nadzemních kulových staveb (obr. 8), které mohly sloužit jako obydlí. Bohužel žádný půdorys se nepodařilo zachytit celý a nemůžeme se tedy ani pokusit rekonstruovat jejich rozměry, či bližší podobu. Z nalezených částí půdorysů jen vyplývá, že nešlo o objekty nijak velkých rozměrů. V roce 1999 byl také objeven reliktní obytný objekt s podlahou zahloubenou pod úroveň povrchu, tzv. polozemnice. Tento objekt má jednoduchý patrně obdélný půdorys se zaoblenými rohy a jeho rozměry jsou: zachycená délka 4,50 m, šířka 4,80 m a hloubka 0,75 m. Také V. Dohnal objevil v 70. letech 2 zahloubené objekty, které můžeme označit jako pozůstatky staveb. V prvním případě šlo o objekt nepravidelně oválného tvaru, o rozměrech 6,0×3,40×0,50 m. Druhý objekt měl kosočtverečný půdorys se dvěma kulovými jamkami v protilehlých rozích, jehož rozměry byly 3,0×2,40 m a maximální hloubka 0,35 m. Vzhledem k jeho malým rozměrům lze o jeho obytné funkci značně pochybovat. Oba typy staveb nejsou na sídlištích pozdní doby bronzové výjimkou. Půdorysy povrchových kulových staveb byly objeveny při archeologickém výzkumu na sídlištích této kultury například v Býkovicích (Štrof 1993, 314), Šumperku (Goš – Nekvasil 1976) či Olomouci – Nefedíně

Obr. 7 Tepenec – příklady zahloubených pozdněbronzových sídlištních objektů prozkoumaných na ploše hradiska v 90. letech.

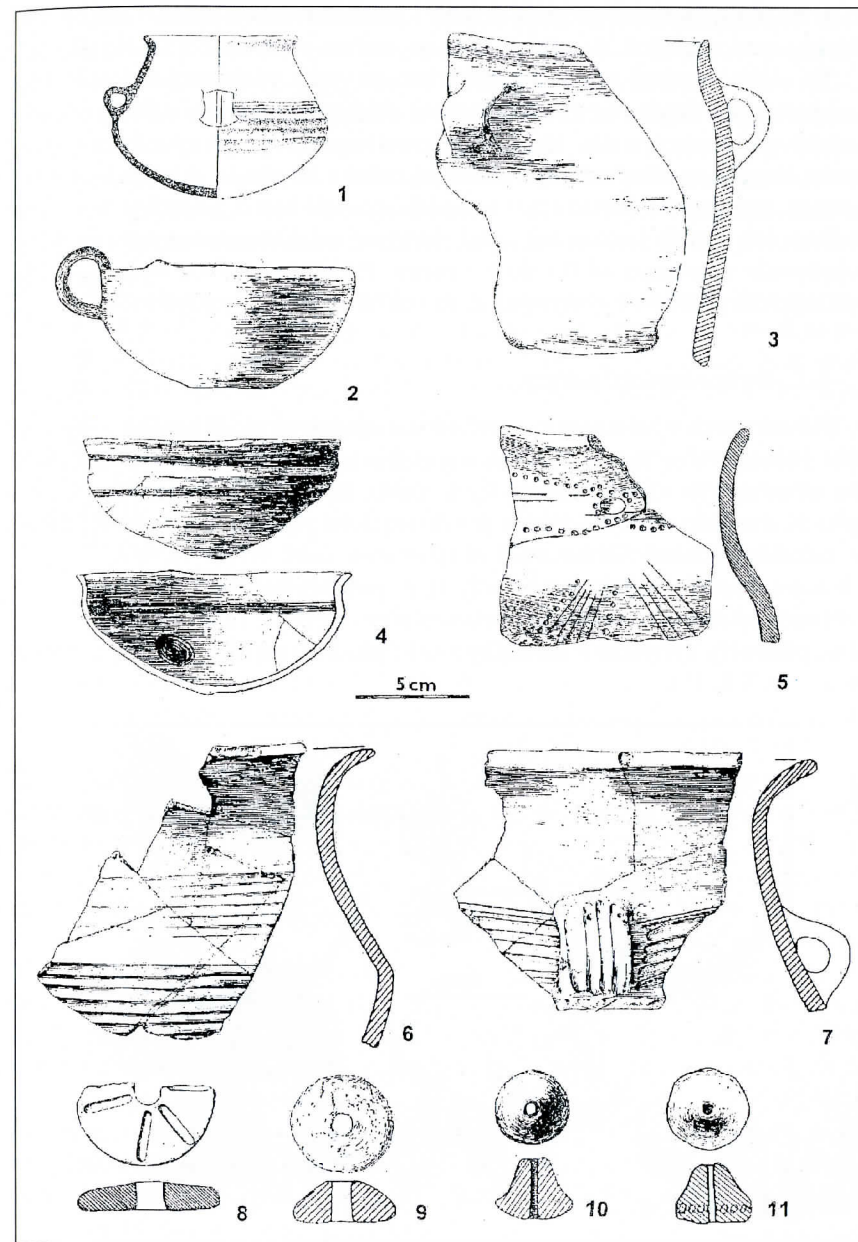

Obr. 8 Tepenec – část půdorysu stavby z pozdní doby bronzové vymezený soustavou kůlových jamek, prozkoumán při výzkumu v roce 1999 (foto P. Procházková).

(za informaci děkuji autorovi výzkumu F. Šrámkovi). Doklady zahloubených staveb pochází například ze sídliště ve Skalici nad Svitavou (Štrof 1993, 314) nebo hradisek nad Darebnicí (Vokolek 1993, 51) a z Čekyně (Dohnal 1988, 32).

Výzkum na vnitřní ploše hradiska přinesl i objev několika reliktních ohnišť (Procházková 2001, 25, 26). Ve dvou případech se jednalo o jednoduchá ohniště, která se v terénu rýsovala jako propálené mazanické kry. Třetí objekt lze interpretovat jako topeniště s předpeční jamou a pracovním prostorem (rozměry 1,40×0,60×0,32 m). Toto topeniště se navíc vyskytovalo v těsné blízkosti polozemnice prozkoumané roku 1999.

Za zmínku také stojí existence tzv. kráterovitých víceméně kruhových nebo oválných prohlubenin či depresí vyskytujících se nepravidelně téměř po celé ploše hradiska. V jejich případě existuje hned několik hypotéz vysvětlujících jejich funkci. V. Burian je považuje za doklady těžby kamene použitého ke stavbě opevnění. Tento názor zastává i V. Dohnal, který ovšem nevyklučuje ani jejich využití k zadržování vody, tedy jako cisteren. Není ovšem vyloučeno, že mohou souviset i s pravěkou fází osídlení lokality a že některé z nich mohly sloužit jako zahloubené sídlištní objekty (Kalábek – Tymonová 1998, 7). Během výzkumu v roce 1997 a následně i v roce 1999 došlo k prozkoumání takovýchto dvou prohlubenin a v obou případech se jednalo o pozůstatky středověkých zahloubených hospodářských a obytných objektů (sklepů). S přihlédnutím ke skutečnosti,

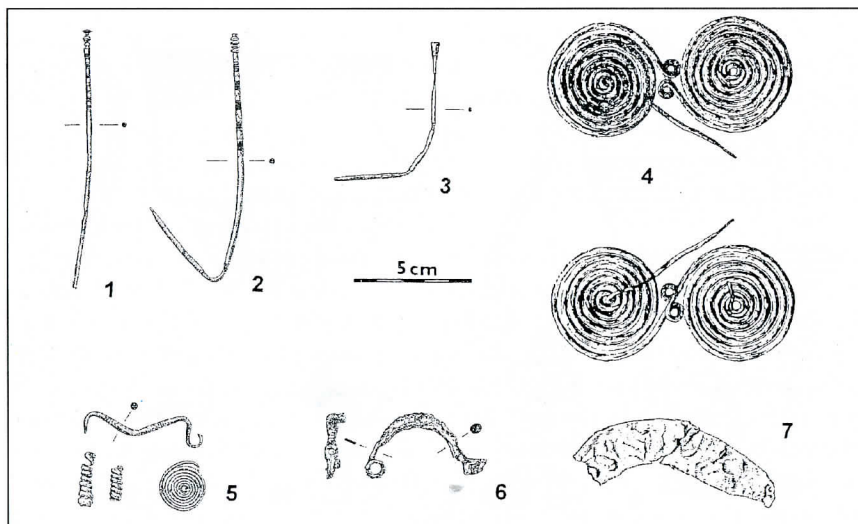
Obr. 9 Tepenec – výběr z keramického materiálu z pozdní doby bronzové a počátku doby halštatské (dle V. Dohnala a P. Procházkové).

že se na ploše hradiska podařilo doložit i pozdněbronzové zahloubené obytné objekty, není nemožné, že některé deprese mohou pocházet i z tohoto období.

Ve většině čtverců prozkoumaných během všech výzkumných sezon byly zachyceny pravěké kulturní vrstvy o různé mocnosti obsahující velké množství archeologického materiálu. Kulturní vrstvou rozumíme vrstvu vzniklou působením člověka na dlouhodoběji osídleném místě a obsahující pozůstatky lidské činnosti, anorganické (keramika) i organické (zvířecí kosti) „odpadky“ či relikty nadzemních staveb (mazanice) apod. Mocnost zdokumentovaných vrstev se pohybovala v rozmezí od 0,1 do 0,5 metru. Podobnou vrstvou byla vyplněna i příkopovitá prohlubeň vyskytující se na vnitřní straně severozápadní části valu.

4.3. Archeologické nálezy

Během všech výzkumných sezon uskutečněných na ploše hradiska Tepenec bylo získáno velké množství archeologického materiálu. Bezesporu nejčastějším nálezem byly zlomky keramických nádob. Jejich kolekce čítá několik tisíc kusů. K charakteristickým tvarům pro danou dobu patří amfory i menší amfory mnohdy zdobené žlábkováním či rýhováním (obr. 9:1, 5–7), šálky a mísy s bohatou vnitřní výzdobou (obr. 9:2, 4), či pro sídlištní keramiku typické tzv. květináče opatřené oušky nebo horizontálními výčnělky (obr. 9:3) a pokličky. Mezi předměty vyrobené z keramiky patří i přesleny používané při zpracování příze (obr. 9:8–11).

Obr. 10 Tepenec – kovové předměty náležející slezskoplatěnické kultuře (dle V. Dohnala a P. Procházkové)

Také kovové předměty nám vedle keramických nálezů pomáhají určit dobu existence hradiska. Z Tepence pochází kolekce bronzových jehlic, konkrétně jehlice s kyjovitou hlavicí (obr. 10:3), s vázičkovitou hlavicí (obr. 10:1) a jehlice vývalkovitě členěná (obr. 10:2). Kromě jehlic sloužily ke spínání oděvu v období popelnicových polí také spony. Během výzkumů jich bylo objeveno několik: bronzová spona brýlovitá (obr. 10:4), harfovitá (obr. 10:5) a železná obloukovitá (obr. 10:6) a dále zlomek spony s vinutím. Z kovových předmětů byla ještě na Tepenci nalezena malá bronzová nášivka a železný nožik (obr. 10:7).

Velmi často jsou mezi archeologickým materiálem zastoupeny i úlomky mazanice, což je ustálený výraz, který se v archeologické terminologii používá pro většinou druhotně přepálené hliněné výmazy či omítky stěn domů, pecí apod. Naopak soubor nalezených zvířecích kostí není příliš početný. Poměrně hojně jsou nálezy kamenné industrie, jako jsou brousky či drtidla používaná na mletí obilí. Pravděpodobně dokladem místní výroby jsou kamenná břídlcová kolečka s povrtem, která nacházíme v různých stádiích rozpracování od polotovarů až po finální výrobky (obr. 11). Na ploše hradiska jich bylo objeveno několik desítek. O funkci těchto koleček se dnes můžeme jen těžko dohadovat. Ovšem hradisko na Tepenci není jedinou lokalitou z období popelnicových polí, kde se tato kolečka našla. Podobná pochází například také ze Štramberka a Úvalna (Dohnal 1988, 17, 64). Výjimečným nálezem je polovina korálku z modrošedého skla nalezená během výzkumu v 70. letech.

Obr. 11 Tepenec – kolekce kamenných koleček v různém stadiu rozpracování, dvě kamenné sekerky, nalezeno při archeologickém výzkumu v 90. letech, slezskoplatěnická kultura (foto M. Mucha).

Přírodovědné analýzy jsou bohužel prozatím k dispozici jen z výzkumu probíhajícího v 70. letech. Získané uhlíky dřevin určil E. Opravil a ve sledovaném vzorku se nejčastěji vyskytovaly jedle, buk a dub a podle autora analýzy je zřejmé, že právě tyto druhy se používaly ke stavebním účelům (Opravil 1980b). Určení nalezených semen rostlin provedl F. Kühn (1981, 76). Nalezený vzorek zuhelnatělého obilí představoval asi 0,7 kg a ze dvou třetin se jednalo o pšenici špaldu. Mezi dalšími druhy obilnin je zastoupena pšenice jednozrnka, dvouzrnka i pšenice obecná, oves setý a proso. Byla nalezena také semena luštěnin, a to bobu, hrachu, čočky a plevelné příměsi, jako například koukol, merlík či šťovík.

4.4. Závěrem

Hradisko na Tepenci patří z geomorfologického hlediska k hradiskům ostrožného typu. Jeho opevnění se skládalo z jednoduchého hlinitokamenitého valu bez použití dřevěných konstrukcí, v některých úsecích opatřeného vnitřní nebo vnější lící z lomového kamene. Je možné, že dodnes existující klešťovitá brána je původní slezskoplatěnická. Charakter vnitřní zástavby i množství nalezeného archeologického materiálu svědčí o skutečnosti, že hradisko bylo osídleno dlouhodobě. Na základě tvarů a výzdoby keramických nádob, ale také z typologie nalezených kovových předmětů, datujeme existenci hradiska do období kultury slezskoplatěnické, tj. do pozdní doby bronzové až počátku doby halštatské, tedy zhruba do 10. až 7. století před naším letopočtem. V této době jsou hradiska budována po celém území, které slezskoplatěnická kultura zaujímá. Na Moravě jsou z větší části situována na kopcích obklopujících úrodné polohy moravských úvalů. Do této struktury hradisko na Tepenci svou polohou zapadá.

V dnešní době převládá názor, že vojenská funkce hradisek nebyla hlavním důvodem jejich existence. Obrana jistě mohla tvořit určitou složku jejich významu, ale spíše převládal jejich hospodářský, obchodní či společenský charakter. V pozdní době bronzové mohlo hradisko na Tepenci hrát určitou roli jako spojovací článek mezi hustě osídlenými sídelními oblastmi Hané na jedné straně a Opavskem a Krnovskem na straně druhé. Nemáme také žádné doklady o náhlém či násilném zániku hradiska. Fakta zjištěná archeologickým výzkumem svědčí spíše o postupném upadání a opouštění hradiska patrně v návaznosti na zánik významu jeho funkce. Na počátku doby halštatské postupně zaniká většina hradisek z pozdní doby bronzové, což by mohlo souviset se změnami ve společnosti doby halštatské.

5. Krátký, leč bouřlivý osud středověkého Tepence

Hrad Tepenec byl na Moravě jediným hradem, který se mohl chlubit tím, že jeho zakladatelem byl Karel IV. Ten nechal hrad postavit v době, kdy vládl ještě jako markrabě moravský a v Českém království „pouze“ zastupoval svého otce Jana Lucemburského. Tepenec byl vybudován pro lepší ochranu a kontrolu důležité obchodní cesty zvané Jívovská, která vedla z Moravy do Slezska. Jívovská cesta je zmíněna nejprve ve dvou listinných falzech kladených do roku 1220 a 1269, která ovšem vznikla až ve 14. století. Obě falza si nechali vypracovat členové konventu kláštera Hradiska u Olomouce jako doklad vlastnictví pozemkového majetku v lesnatém území mezi Lašťany a Domašovem u Šternberka. V této oblasti měl klášter část svého pozemkového majetku již od dob svého založení v 11. století (právě Lašťany), ale majetek neměl původně přesně vymezené hranice, neboť částečně ležel v méně využívané krajině. Co nevadilo v 11. století, to byl problém ve století 13. a 14., kdy klášterní majetek začal být ohrožen kolonizační činností moravské větve rodu pánů ze Šternberka, kteří si na Olomoucku ve druhé půlce 13. století postavili stejnojmenný hrad s městem a vybudovali rozsáhlé panství. Ovšem kvůli hradu Tepenci nás více zajímá blízká ves Bělkovice, která patřila ke komorním statkům Olomouckého biskupství. Když Karel IV. pojal záměr vybudovat královský hrad na Jívovské cestě, shledal, že zde není žádný zeměpanský majetek, kde by hrad mohl stát. Tak koupil část území spadající k Bělkovicím, přesněji řečeno horu Tepenec s nejbližším okolím. Dodnes se dochovala listina z 29. července roku 1340 na níž olomoucký biskup Jan Volek prodává horu Tepenec Karlu IV. Tato listina také upravuje právní vztahy olomouckého biskupství a jeho okolního majetku s novým střediskem královské moci. Na nově postaveném hradě pojmenovaném Twingenberg sídlil nejen purkrabí a popravce, ale vznikla zde celnice, kde se vybíralo mýtné na Jívovské cestě. Nicméně brzo se projevilo nedostatečné hospodářské zázemí hradu a tehdy byla k hradu připojena obec Jívová. Proto se dnes hradní zřícenina nachází na katastrálním území Jívové. První zmínka o obci Jívová (německy Giebau) je ze 26. března roku 1371 ve třetím testamentu Jana Jindřicha, kterým rozdělil svůj majetek mezi své tři syny. Tepenec, v listině zvaný již Karlspurk, i s Jívovou připadá druhorozenému synu Janu Soběslavovi. Po jeho smrti následuje válka mezi oběma zbylými bratry Joštem a Prokopem, která postihla celou Moravu a během níž je Tepenec obléhán a posléze i dobyt. Nejprve byl v roce 1381 Tepenec dobyt straníky markraběte Prokopa, přičemž při obléhání utrpěl hrad značné škody. Následujícího roku Jošt i Prokop uzavřeli mír a Tepenec připadl Prokopovi, který jej nechal opravit a následně obsadit vojenskou posádkou pod vedením zemana Jindřicha z Nevojc. Posádka na Tepenci loupila, drancovala a působila značné škody především na majetku olomouckého biskupství a metropolitní kapituly, proto byli její členové dáni do církevní klatby. Z této doby byla během archeolo-

gického výzkumu na ploše předhradí nalezena mimo jiné drobná stříbrná mince – český fenik z období kolem roku 1392. Vojenskou posádku dokládá množství militárií objevených v průběhu výzkumu, jedná se o několik zlomků drátěné zbroje či součásti kuše, jako například kostěné obložení kuše a ořech (část spouštěcího mechanismu kuše) vyrobený také z kosti. Nalezené podkovy, hřebla, části postranic a udidel potvrzují výskyt koní a naopak nálezy třmenů a ostruh ukazují na přítomnost jezdecké osádky, která ovládala z hradu okolní území.

Podruhé byl Tepenec dobyt kolem roku 1400, kdy koncem předchozího roku na Moravu vpadnul Zikmund se svým vojskem a napadl Prokopovy statky. Právě v roce 1400 olomoucký biskup Jan Mráz dal některé statky olomouckého biskupství, které neoprávněně drželi Prokopovi lidé, Zikmundovi v zástavu. Zikmund vyslal vojsko pod velením hejtmána Jakuba Štěněte z Bělin, aby tyto statky chránilo. Obléhání hradu a jeho ostřelování je přesvědčivě doloženo nálezy projektilů z palných zbraní nalezených v hradním jádru i na ploše předhradí. Výzkumem bylo zjištěno množství hrotů ke střelám do kuše, nalezeny byly dělostřelecké projektily i střely do hákovnice. Požárové vrstvy zjištěné během archeologického výzkumu v prostoru hradního jádra dokládají dobytí Tepence.

Počátkem 15. století je o Tepenci několik zmínek, ale pouze jako o orientačním bodu v souvislosti s hraničními spory. Markrabě Jošt roku 1405 daruje Tepenec i s okolním majetkem kartuziánům v Dolanech, neboť byl velkým příznivcem a mecenášem kartuziánského řádu. Tepenec zůstal v držení kartuziánů až do jejich zrušení při reformách Josefa II. Nepochybný doklad o zničení hradu existuje v olomouckých zemských deskách, kdy zápis z 9. ledna roku 1406 uvádí, že hrad Tepenec je zříceninou. Díky dlouhému sporu o pozemky v okolí Tepence mezi kartuziány a dómskou kapitulou v první čtvrtině 18. století vzniklo několik map, na nichž je znázorněna i hradní zřícenina (obr. 12).

Po zrušení kartuziánského kláštera dne 19. ledna 1782 jejich bývalé panství i s Tepencem připadlo Náboženskému fondu a od něj roku 1825 panství koupil Filip Ludvík hrabě Saint Genois d' Hamoncourt. Tento majitel nechal na Tepenci postavit pyramidu zvanou „Philips pyramidé“, která je zakreslena i na mapě stabilního katastru z roku 1834. Severovýchodním směrem přibližně 600 metrů od pyramidy nechal Filip Ludvík postavit na počest své manželky Johanin chrám, který je také zakreslen ve stejné mapě stabilního katastru. Obě stavby byly postaveny v duchu tehdy převládajícího romantismu. Využití tehdy poměrně dochované zříceniny jako malebné kulisy pro umístění romantických staveb je bohužel poslední stavební aktivitou před jejím téměř úplným zničením.

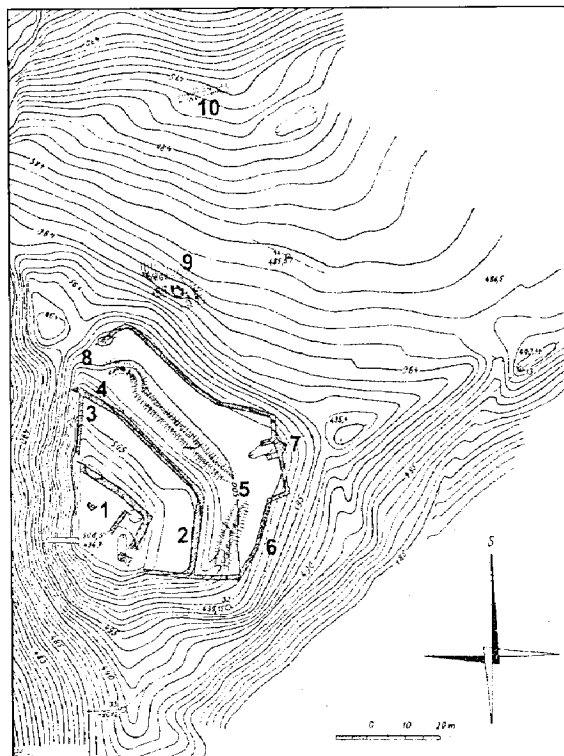

Obr. 12 Tepenec – kolorovaná mapa částí panství Dolanských kartuziánů z roku 1724, na mapě je vidět vlevo zřícenina Tepence a obec Jívová (Státní archiv Olomouc, Metropolitní kapitula, sig. H I a 1 – kart. 421).

6. Podoba Tepence ve středověku

6.1. Hradní jádro

Hradní jádro v době archeologického výzkumu mělo přibližně trojúhelníkový půdorys, i když celistvý půdorys jádra hradu se bohužel nedochoval. Jihozápadní část hradního jádra, patrně část paláce (či věže) se vlivem eroze a přirozené odlučnosti horniny zřítla do údolí. Z této příčiny nebyl archeologickým výzkumem odkryt celý půdorys hradního jádra (obr. 13). Výzkumem bylo prozkoumáno nároží, jež vytvářela kamenná zeď postavená na maltu o mocnosti zdiva až 2,20 metru. Delší strana zkoumané zdi o délce 27,5 metru směřovala od severozápadu k jihovýchodu,

Obr. 13 Tepenec, hrad – kresba hradního jádra s vrstevnicemi. 1. palác s věží, 2. vnitřní hradba, 3. místo předpokládané kovárny, 4. vstup ve vnitřní hradbě, 5. zemní val s rondelem, 6. vnější hradba, 7. bašta s břitem, 8. vstup do jádra hradu, 9. bašta = balvamě, 10. pravěký val (dle V. Buriana).

kde se nacházelo nároží. Tato strana byla mírně zalomená směrem k severu. Naopak kratší strana o délce 12,0 metrů mířila od nároží směrem k jihozápadu. Rovnoběžně s touto zdí byla zjištěna vnitřní kamenná zeď o mocnosti 1,0 metr, která byla založena v podloží a ve vzdálenosti 2,20 metru od delší strany obvodové zdi paláce končí. Tato kamenná zeď je nejpravděpodobněji konstrukce vnitřního zdiva paláce či věže a ukončení této zdi je pozůstatkem otvoru (dveří?) sloužícího ke komunikaci uvnitř areálu. Naopak severněji položená část dochovaného zdiva uvnitř paláce obsahovala velký plochý kámen jehož maximální rozměr činil 2,25 metru, bohužel ale jižním

i severním směrem se kamenné zdivo ztrácí, proto nelze upřesnit jeho funkci. Může se jednat o zbytek dalšího příčného zdiva, anebo základ stropní opěry. Relikt zdi na jižní straně palácového areálu má větší mocnost než ostatní dochované zdi hradního jádra, minimální mocnost činí 3,30 metru. Bohužel se podařilo objevit jen nepatrný relikt tohoto zdiva, a proto se nelze blíže vyjádřit k jeho funkci.

Jak je z předchozích řádků zřejmé z paláce a nejbližších staveb se mnoho nedochovalo, proto dnes můžeme pouze debatovat nad původní podobou palácového areálu. Vzhledem k dlouhodobé devastaci hory Tepence místním kamenolomem bylo palácové jádro zničeno již před archeologickým výzkumem, proto nelze s určitostí říci jakou podobu mělo. Ale ještě v polovině 18. století zdivo paláce stálo patrně v celé výšce, jak dokládají kresby hradu v kartografických materiálech. Bohužel byly tyto kresby ve většině případů vyhotoveny jen schematicky. Pouze kresba hradní zříceniny na kolorované mapě z roku 1724 má větší vypovídací hodnotu. Na této kresbě je hrad zřejmě autenticky vyobrazen směrem od severozápadu (neboť je zde také vyobrazena obec Jívová). Hradu zde dominuje mohutná hranolová věž (dle velikosti ostatních staveb na kresbě), i když v té době z části již pobořená. Podle všech indicií hradní jádro nejspíše zahrnovalo hranolovou věž a k ní přiléhala palácová budova. Podoba srostlého paláce s věží na Tepenci takto připomíná Radyni anebo Kašperk, které také založil Karel IV. Oba hrady mají obdélný palác sevřený mezi dvě obytné věže.

6.2. Opevnění jádra hradu

Hradní jádro bylo chráněno dvěma pásy hradeb, mezi nimiž se nacházel zemní val s rondelem na severním konci. Vnitřní pás hradeb byl vzdálen od paláce 14,0 – 17,0 metrů, terén se směrem od paláce strmě svažoval. Teprve až v blízkosti hradby vytvářel plošinu, která kopírovala hradbu a sloužila jako komunikace. Vnitřní kamenná hradba byla vystavěna na maltu a ve spodní části měla mocnost 1,75 metru. V severozápadní části vnitřní hradby (čtverec 46) se nacházelo přerušení široké 3,30 metru, které sloužilo jako brána a vstup směrem dále k paláci. K ochraně tohoto vstupu byl nasypán zemní val, který zde vytvářel rondel. V nejsevernější části opevněného prostoru se patrně nacházela kovárna, neboť během archeologického výzkumu zde bylo nalezeno množství výrobků z její produkce – odpad (množství kovářské strusky), kovářské nástroje (např. podkovářské znaménky) i několik zlomků podkov. Mezi sypaným valem a vnitřní hradbou byl ještě příkop, z jehož vytěženého materiálu byl vytvořen val. Vrchol valu vytvářel hřbet a paralelně opisoval hradbu ve vzdálenosti 8,0 metrů. Val měl v době výzkumu ve spodní části mocnost 5,0 metrů a výšku 1,0 metr. Na západní straně, kde val kopíroval nároží vnitřní hradby, byl přerušen. Patrně

se zde na něj vstupovalo a po jeho hřbetě vedla komunikace směrem k bráně ve vnitřní hradbě.

Na dvou metrech směrem od paty valu k vnější hradbě terén klesá přibližně o 1,0 metr a mění se pak na mírně zvlněnou plošinu. Na této plošině byla zjištěna nápadná koncentrace podkov (2 celé a 18 zlomků podkov), která nasvědčuje přítomnosti stáje či ohrady pro ustájení koní. Žádná stavba v těchto místech ale nebyla archeologickým výzkumem prokázána.

Vnější hradba byla postavena z kamene a na maltu a její mocnost ve spodní části činí 1,20 metru. Na vnější straně byla hradba zesílena o předzáklad, který tvořil sokl 0,20 metru široký. Tato hradba byla z vnější strany zpevněna o dovnitř otevřenou baštu (obr. 14). Bašta měla pětiúhelníkový půdorys s vnějšími rozměry 6,60×6,15 metru a její bříť vystupoval z hradby směrem na východ do předhradí v místě, kde byl nejsnadnější přístup z předhradí. Terén za vnější hradbou strmě klesá a tak bylo hradní jádro odděleno od předhradí nejen zdmi, ale i výškově. Také zemní val pravěkého stáří na jižní straně opevnění nenavazoval na vnější hradbu jádra hradu, naopak byl ukončen příkopem, který zabraňoval útočníkovi se přiblížit k hradbě po hřebeni ostrožny. Na jih od bašty v ohybu vnější hradby, ve čtverci 70, byla archeologickým výzkumem zjištěna mazanicová destrukce o rozměrech 2,0×0,80 metru ležící rovnoběžně s hradbou, od níž byla vzdálena 1,0 metr a kterou V. Burian (vedoucí archeologického výzkumu) interpretu-

je jako relikv pece. Je ovšem docela možné, že mazanicová destrukce je pozůstatkem dřevohlinité stavby, která zanikla požárem – například během dobývání hradu. Pro tuto skutečnost by svědčilo i množství kovových předmětů spjatých s dřevěnými konstrukcemi (např. hřebíky různých velikostí) nalezených ve čtverci, kde byla tato destrukce zjištěna.

Vstup do hradního jádra byl možný pouze ze severozápadní strany, kde příroda vytvořila

Obr. 14 Tepenec, hrad – pohled na část vnější hradby v místě bašty s břítem (foto V. Burian).

vhodné podmínky k obraně. Vstup do opevnění byl dotvořen lidmi mezi dvěma skalními útesy. Od paty vnitřní hradby nacházející se ve výšce 504,0 metry směrem k severu terén prudce klesal až o 4,0 metry a vytvořil tak skalní útes, vlastně jižní stranu vstupního otvoru či brány. Podobná situace je na severní straně, kde se vnější hradba napojuje na skalisko tvořící severní stranu vstupu a dále nepokračuje. Tento vstup je směrem z předhradí chráněn podkovovitou baštou. Další linií obrany za tímto vstupem byl rondel zemního valu, který zároveň chránil i přístup k paláci.

Severním směrem a vzdušnou čarou 13,0 metrů od vnější hradby se nacházelo zemní opevnění podkovovitého půdorysu. V době výzkumu se opevnění skládalo z velkých balvanů a jeho spodní šíře se zužovala z 10,0 metrů na severním konci až na pouhých 5,0 metrů na konci jižním. Výška opevnění činila v době výzkumu 1,20 metru. Bohužel při absenci archeologického materiálu z prostoru opevnění je datování, ale i funkce této stavby značně nejistá. Alespoň umístění tohoto opevnění v předpolí hradního jádra, kdy chrání vstupní komunikaci a případnou bránu do jádra hradu, nám umožňuje předpokládat jeho středověké stáří. Naopak mohutné balvany, z nichž je opevnění postaveno, mohou poukazovat na jeho pravěký původ, neboť valy pozdněbronzového hradiska, jak bylo zjištěno archeologickým výzkumem, obsahují velké množství velkých balvanů, kdežto zásyp středověkého valu (umístěného mezi dvěma pásy hradeb) obsahoval převážně menší kameny. Pokud je opevnění podkovovitého půdorysu pravěkého původu, mohlo být například součástí akropole hradiště, která byla patrně z větší části zničena při stavbě středověkého hradu.

6.3. Zástavba předhradí

Rozsáhlé opevněné předhradí středověkého hradu respektovalo plochu pravěkého hradiska a rozkládalo se mezi oběma vrcholky, jeho maximální šířka činí 100,0 metrů. Předhradí bylo ve středověku zastavěno převážně nejrůznějšími stavbami s obytným a hospodářským charakterem, ale jejich hustota či počet není znám, neboť archeologicky byla prozkoumána jen část plochy předhradí. Mimo několika datovaných staveb, ať už z období pravěku či středověku, bylo během výzkumu prozkoumáno množství kulových jamek i zahloubených jam, u kterých není možné určit jejich funkci. Bohužel velké množství zahloubených objektů není možné datovat, většinou z důvodu neexistence archeologického materiálu v jejich zásypech. Ve středověku byl před výstavbou staveb na ploše předhradí terén dle tehdejší potřeby upraven a dorovnán jílovitou vrstvou, která ležela stratigraficky nad pravěkou sídlištní vrstvou.

V sedmdesátých letech se archeologický výzkum soustředil na území poblíž jádra hradu, proto byla položena sonda o délce 110,0 metrů přes celou šíři předhradí a dále rozdělena na čtverce. Ve zmíněné sondě zhruba 15,0 metrů jižně

od severního valu (čtverce 1, 2, 8, 9/72) bylo odkryto severozápadní nároží budovy postavené z lomového kamene spojeného jílovým pojivem (obr. 15). Středověká budova měla přibližně rozměry 20,0×10,0 metrů a patrně byla i podsklepena. Jiná budova středověkého stáří se nacházela 25,0 metrů od jižního konce sondy (čtverce 10, 11, 12/74). Tato budova byla postavena převážně ze dřeva a při výzkumu byla upozorována díky velké koncentraci hřebíků.

Výzkum v devadesátých letech se soustředil na plochu uvnitř předhradí, především na průzkum zástavby jak z období pravěku, tak i středověku. Plocha určená ke zkoumání byla opět rozdělena na čtverce. Ve čtvercích 30, 31, 45, 46/97 byly pod povrchem zjištěny výrazné kupovité kumulace kamení, u nichž se nacházelo množství železných předmětů souvisejících s domy (hřebíky, kování závěsů dveří, zámky aj.), proto lze tyto kumulace kamení interpretovat jako relikty kamenné podezdívky nadzemní dřevohlinité stavby. Ve čtverci 61/97 byla zjištěna kamenná zeď postavená z lomového kamene s jílovým pojivem. Ve stejném čtverci cca 2,0 metry jihovýchodním směrem od již zmíněné zdi bylo zjištěno nároží z lomového kamene spojené jílovým pojivem. Toto zdivo pokračuje dále do čtverce 60/97. Obě zdi jsou zbytkem základů nadzemní konstrukce postavené ve středověku, ale jestli patří jedné či dvěma stavbám není možné s určitostí rozhodnout. Západně od kamenného nároží ve čtverci 60/97 byl prozkoumán relikty základu kamenné pece podkovovitého půdorysu. Dále ve čtverci 61/97 byla jen částečně prozkoumána zahlobená jáma, kterou můžeme interpretovat jako relikty zemnice nebo zahlobený suterén nadzemní stavby (objekt 65), v jehož střední části hned pod povrchem byla zjištěna mocná mazanicová vrstva. Z výplně objektu pod mazanicovou krou byl získán keramický materiál z období vrcholného středověku. Bohužel tato jáma s nepravidelně čtvercovým půdorysem nebyla prozkoumána celá. Zjištěné rozměry jsou 5,53×3,42 metru a maximální hloubka je 1,76 metru. Můžeme důvodně předpokládat, že zahlobená jáma je částí zemnice a mazanicová krou je částí destrukce z dřevohlinité nástavby, která ji kryla shora. Další zemnice nebo suterén zahlobené stavby (objekt 64) byl prozkoumán ve čtverci 78/97. Tato stavba má půdorys nepravidelně obdélný a její zjištěné rozměry jsou 4,84×4,13 metru a hloubka 1,70 metru. Po jižním obvodu byl zjištěn žlábek (objekt 34), který vyplňovala konstrukce stěny nadzemní části stavby.

Povrch předhradí v době před výzkumem pokrývalo množství prohlubní, které byly nepravidelně rozmístěny na jeho celé ploše. Jejich podoba nebyla zcela zřejmá a proto vedli badatelé v minulosti spory o jejich významu, zda například sloužily jako cisterny k zadržování dešťové vody či zda jsou to pozůstatky po těžbě kamene určeného pro stavbu hradiště i hradu. V průběhu výzkumné sezony v roce 1999 se podařilo prozkoumat dvě takovéto prohlubně a bylo zjištěno, že se jedná o zahlobené sklepy či suterény nadzemních staveb. První z nich

Obr. 15 Tepence, hrud – foto nároží středověké budovy ležící ve čtvercích 1, 2, 8, 9/72 (foto V. Dobnal).

Obr. 16 Tepenec, hrad – pohled na hradbu chránící předhradí ze severu, výzkum z roku 1998 (foto M. Kalábek).

3,40×2,0 metry, hloubka od úrovně podloží byla 0,50 metru. Kůlové jamky v rozích sklepa představují doklad nadzemní konstrukce, která jej chránila před povětrnostními vlivy.

6.4. Opevnění předhradí

Předhradí bylo na jižní straně opevněno pouze pravěkým valem, jak také dokládají výzkumy z let 1990 a 1997. Poblíž hradního jádra v jihozápadní části valu bylo jeho prosté přerušení, které sloužilo jako brána. Sondáž byla v tomto místě zjištěna uvnitř předhradí nadzemní kůlová konstrukce chránící tuto bránu. Sondáž zde byla vedena pouze na malém prostoru, takže nejsou známy bližší

se nacházela ve čtvrtcích 197, 198, 200, 201, 204/ 99 a jednalo se o poměrně velký sklep nadzemní stavby (objekt 79) vytesaný do skalnatého podloží. Sklep měl kolmé stěny a ploché dno a byl orientován v ose severozápad – jihovýchod, ve středu jihovýchodní strany se nacházela rampa, která se skláněla dovnitř a umožňovala přístup do objektu. Půdorysné rozměry činily 7,50×6,20 metru a největší hloubka od povrchu v době výzkumu byla 2,60 metru. Druhý zahloubený sklep (objekt 92) byl také vytesán do skalnatého podloží, měl kolmé stěny a ploché dno a v rozích byly vytesány kapsy pro nosné kůly. Orientace sklepa byla severovýchod – jihozápad. Rozměry objektu:

Obr. 17 Tepenec, hrad – pohled na část hradby po její preparaci v severní části předhradí, výzkum z roku 1998 (foto M. Kalábek).

informace k datování této kůlové konstrukce, protože kůlové jamky byly vytesány do podloží a jejich zásyp neobsahoval žádný archeologický materiál. Výzkumem bylo prokázáno, že tato konstrukce zanikla požárem a následně byla překryta destrukční vrstvou z blízkého valu.

Další přerušení opevnění bylo umístěno v jihovýchodní části valu v blízkosti šíjového příkopu a je patrné na povrchu terénu. V těchto místech nebyl proveden výzkum, a proto nelze říci nic bližšího ke konstrukci této brány, ani jakým způsobem byla zajištěna ochrana této hradní brány.

Dodnes patrný vstup na severovýchodní straně předhradí tvořily dva překrývající se konce kamenné hradby, které tak vytvářely bránu. Část hradby, která směřovala dál k západu, byla postavena z lomového kamene na jílovo-vápenitou maltu a měla mocnost 1,50–1,60 metru. Ve vzdálenosti 115,0 metrů od brány hradba končí. Pak jen pokračuje základový pas hradby vysoký 0,15–0,30 metru, který je tvořen z lomového kamene volně položeného na skalnatém podloží a směrem na západ se pozvolna vytrácí. Dále západním směrem pokračuje pouze pravěký val. Na této straně předhradí nebylo středověké opevnění nikdy dokončeno.

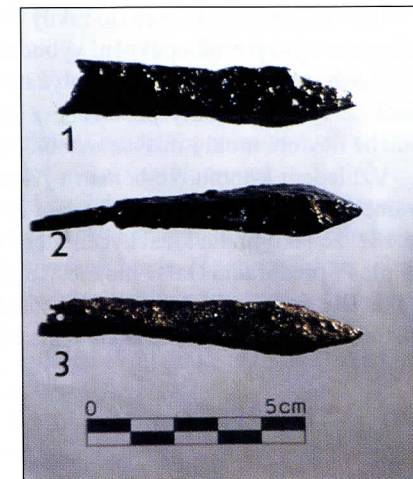
Na východ od brány terén prudce stoupá až k opevněnému vrcholu nad šíjovým příkopem. Vrchol nad šíjovým příkopem byl opevněn. Je to patrné nejen na modelaci terénu, ale na opevnění ukazují i výsledky archeogeofyzikální prospekce, která zde byla prováděna v roce 2005. Jedna z možností je, že tento vrchol měl být zpočátku opevněn samostatně až do doby celkové dostavby opevnění hradu, k čemuž ale nikdy nedošlo. Tomu by nasvědčovalo i rozdělení výstavby Tepence do dvou etap. V první etapě bylo postaveno jádro hradu na západním vrcholu a na východním vrchu bylo postaveno předsunuté opevnění. Výstavba v druhé etapě měla oba opevněné vrcholy propojit, k čemuž nedošlo. Bránu a opevněný vrchol na severu spojovala patrně kamenná hradba, jak je vidět v blízkosti brány. Jaký charakter měla hradba směřující z vrcholu směrem ke vstupu na severovýchodě není možné bez archeologického výzkumu rozhodnout.

6.5. Archeologické nálezy

Mezi nejčastější hmotné nálezy získané během archeologického výzkumu, a to nejen z Tepence, patří především keramika, mazanice a zvířecí kosti. Mazanice nám indikuje především výskyt dřevohlinitých staveb, které patrně zanikly požárem, což je i případ středověkého hradu Tepence. Zvířecí kosti po přezkoumání archeozoologem mohou přinést zajímavé poznatky o masité stravě obyvatel hradu. Pozoruhodným objevem jsou dvě kostěné kostky užívané k oblíbené hazardní hře zvané vrhcáby. Během výzkumu byl získán soubor keramického zboží čítající několik tisíc zlomků typických pro období vrcholného středověku. Za zmínku stojí především luxusní keramické zboží období vrcholného středo-

Obr. 18 Tepenec – železný hrot středověké-
ho oštěpu (fotoarchív ACO).

Obr. 19 Tepenec – železné šípky do kuše
(fotoarchív ACO).

věku, tzv. loštická keramika (nazvaná dle místa výroby), na jejímž povrchu se nachází množství typických „puchýřků“. Mezi nalezenou keramikou je nejčastěji zastoupeno zboží každodenní potřeby (hrnce, pokličky, mísy), ale vyskytují se i zlomky z hrncových kachlů, kahánků a džbánek.

Ozbrojenou hradní družinu na Tepenci dokládá množství militárií nalezených v průběhu výzkumu. Je to například několik zlomků drátěné zbroje, oštěp (obr. 18), zlomek tesáku nebo součásti kuše (obr. 19). Nalezené podkovy, hřebľa, části postranic a udidel potvrzují výskyt koní a naopak nálezy třmenů a ostruh ukazují na přítomnost jezdecké osádky, která ovládala z pevného hradu okolní území. Mimo militárií byl v době výzkumu nalezen rozsáhlý soubor kovových artefaktů, které lze rozdělit do několika skupin dle funkce, a to na zemědělské nástroje (vidle, srp, kosa), nástroje (kladiva, znamenáky), kování vozu (obruče, zákolníky). Největší soubor kovových předmětů reprezentuje soubor součástí staveb, jako jsou hřebíky anebo stavební kování (petlice, zámky, závěsy dveří, klíče). Mezi ojedinělé nálezy z kovu patří knoflík, měděná miska, železná břitva či prsten se jmény Tří králů.

6.6. Závěrem

Na konec části o středověkém Tepenci lze učinit krátký souhrn informací, které byly o podobě hradu získány během archeologických výzkumů. Hradní jádro obsahovalo především obdélný hradní palác srostlý s obytnou věží. Palác byl chráněn třemi obranými liniemi (val, vnější a vnitřní hradba). Na plošině mezi vnější hradbou a valem se pravděpodobně nacházely budovy postavené ze dřeva, dle archeologických nálezů lze minimálně předpokládat kovárnou a stáje.

Opevnění předhradí nebylo nikdy dokončeno, pouze na vrcholu nad šíjovým příkopem bylo patrně opevnění vybudováno v úplnosti. Zástavba na ploše předhradí nebyla nijak hustá, jak vyplývá z archeologických výzkumů. Mezi budovami se vyskytly domy postavené z kamene, ale převažovaly dřevěné stavby, z nichž některé mohly mít kamennou podezdívku, či zahluubený suterén.

Vzhledem k tomu, že během výzkumu nebyl nalezen zdroj vody (studna či pramen) nelze na otázku zásobování hradu vodou přesně a úplně odpovědět. Je možné, že jako jímka k zachycení dešťové vody sloužila jedna či více prohlubní na ploše předhradí. Další možnost získávání vody mohla být uvnitř hradního jádra. Dle ústní informace, kterou získal V. Burian, po jednom z komorových odstřelů hradního jádra ze skály tekla několik hodin voda.

Seznam literatury

- Bolina, P.* 2005: I Karel IV. se mohl zmýlit, *Vlastivědný věstník moravský*, 57/2, Brno, s. 169–176.
- Burian, V.* 1968: Zpráva o zjišťovacím výzkumu hradu Tepence (Jívová, o. Olomouc), díl 1+ přílohy, archiv Vlastivědného muzea Olomouc.
- Burian, V.* 1969: Zpráva o historickoarcheologickém výzkumu hradu Tepence (Jívová, o. Olomouc), díl 1+ přílohy, archiv Vlastivědného muzea Olomouc.
- Burian, V.* 1970: Historickoarcheologický výzkum hradu Tepence (Jívová, okres Olomouc) v letech 1968–1969, *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 147, Olomouc, 2–10.
- Burian, V.* 1971a: Výzkum hradu Tepence v roce 1969 (katastr Jívová, okr. Olomouc), *Přehled výzkumů 1969*, 33–34.
- Burian, V.* 1971b: Výzkum hradu Tepence (obec Jívová) roku 1970 (okr. Olomouc), *Přehled výzkumů 1970*, 65–68.
- Burian, V.* 1971c: Třetí archeologická kampaň na hradě Tepenci (Jívová, okres Olomouc), *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 150, Olomouc, 2–6.
- Burian, V.* 1972: Historickoarcheologický výzkum hradu Tepence roku 1971, *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, č. 156, 7–9.
- Burian, V.* 1973: Nálezy na středověkém hradisku Tepenec, obec Jívová (okr. Olomouc), *Přehled výzkumů 1972*, 83–84.
- Burian, V.* 1974: K moravským nálezům kostěného obložení sochy kuše ze 14. a 15. století, *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 170, Olomouc, 16–19.
- Burian, V.* 1978: Zánik středověké akropole Tepenec u Jívové (okr. Olomouc), *Přehled výzkumů 1976*, 95.
- Burian, V.* 1979a: Tepenec – moravský hrad markraběte Karla, *Umění XXVII/3*, 245–249.
- Burian, V.* 1979b: Rozbor nálezů hřebů z hradu Tepence u Jívové a Kartouzy v Dolanech (1340–1425), *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 202, 21–31.
- Burian, V.* 1980: Ojedinělé nálezy na hradisku Tepenci u Jívové, *Přehled výzkumů 1977*, 112–113.
- Burian, V.* 1981a: Nálezy jezdeckých třemenů z období 1340–1425 na hradě Tepenci a v Dolanské Kartouze, *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 212, 25–28.
- Burian, V.* 1981b: Nálezy na hradisku Tepenci v roce 1979 (Jívová, okr. Olomouc), *Přehled výzkumů 1979*, 53.
- Burian, V.* 1982: Jezdecké ostruhy posádek na Tepenci a Kartouzce (1340–1425), *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci* 218, 23–29.
- Burian, V.* 1984: Rozbor nálezů podkov z hradu Tepence a husitského opevnění Kartouzka (1340–1425), *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 228, 12–17.

Burian, V. 1985a: Projektily z těžkých palných a vrhacích zbraní z Tepence a Dolan, Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 234, 20–25.

Burian, V. 1985b: Nálezy hřebelců k ošetřování koní z Tepence a Dolan a jejich středověké analogie, Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 236, 26–27.

Burian, V. 1988: Kostřaňské výrobky v nálezech z hradu Tepence a Dolanské kartouzy (1340–1425), in: Rodná země, Sb. k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vl. Nekudy CSc., Brno, 305–310.

Dohnal, V. 1972: Zjišťovací sondáž na Tepenci, pravěká část (katastr Jívová, okr. Olomouc), Přehled výzkumů 1971, 62–65.

Dohnal, V. 1974: Výzkum hradiska z pozdní doby bronzové na Tepenci, obec Jívová (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 1973, 34–36.

Dohnal, V. 1975: Výzkum na pozdněbronzovém hradisku na Tepenci, obec Jívová (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 1974, 26–27.

Dohnal, V. 1977: Dokončení záchranného výzkumu na pozdněbronzovém hradisku na kopci Tepenec, obec Jívová (o. Olomouc), Přehled výzkumů 1975, 21–22.

Dohnal, V. 1980: Zpráva o výzkumu Jívová „Tepenec“ 1971–1975, část I–IV, archiv Vlastivědného muzea Olomouc.

Dohnal, V. 1988: Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě, in: Studia Kroměřížska '88, Kroměříž.

Goš, V. – Nekvasil, J. 1976: Sídlíště Lužické kultury v Šumperku–Temenici, Památky archeologické LXVII/2, 359–392.

Hašek, V. – Tomešek, J. 2005: Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Jívová – „Tepenec“, předhradí, Olomoucký kraj, (archiv Archeologického centra Olomouc).

Hosák, L. 2004: Historický místopis země Moravskoslezské, reprint z roku 1938, s. 496.

Kalábek, M. 2001: Karlův hrad, in: Archeologické zrcadlení, Olomouc, s. 114–119.

Kalábek, M. – Tymonová, M. 1998: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu, lokalita Tepenec, 1. část, archiv Archeologického centra Olomouc.

Kalábek, M. – Tymonová, M. 1999: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu, lokalita Jívová – Tepenec, 2. etapa, archiv Archeologického centra Olomouc.

Kalábek, M. – Procházková, P. – Tymonová, M. 1998–2004: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu, lokalita Tepenec, 3. část, archiv Archeologického centra Olomouc.

Kühn, F. 1981: Rozbory nálezu polních plodin, Přehled výzkumů 1979, 75–79.

Mezník, J. 1999: Lucemburská Morava, 1310–1423, Brno.

Novotný, B. 1970: Nálezy ze zaniklého hradu Tepence (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 1968, 63–64.

Opluštil, Z. 1928: Z minulosti našeho kraje, díl I, Bohuňovice.

Opravil, E. 1980a: Dřeviny z moravských archeologických nálezů II., Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 205, Olomouc, 23–29.

Opravil, E. 1980b: Zpráva o výsledku analýzy zuhelnatělého dřeva z hradu Tepence (k. ú. Jívová), in: Dohnal, V., Zpráva o výzkumu Jívová „Tepenec“ 1971–1975, část I, archiv Vlastivědného muzea Olomouc.

Opravil, E. 1990: Společenstva synantropní vegetace ve středověku českých zemí, Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 263, Olomouc, 8–19.

Plaček, M. 1996: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku, Praha, s. 342–343.

Plaček, M. 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí, Praha, s. 640–641.

Procházková, P. 2001: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu, lokalita Jívová – Tepenec, 3. etapa, 1,2, archiv Archeologického centra Olomouc.

Procházková, P. – Kalábek, M. 2000: Jívová (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 41 (1999), 167–168.

Prokisch, E. 1941: Das Städtchen Giebau, Hainfeld–Giebau, s. 41.

Samek, B. 1999: Umělecké památky Moravy a Slezska, 2. svazek, J/N, Praha, s. 121.

Schwoy, F. J. 1793: Topographie vom Markgrafthum Mähren, I., Sien, s. 250, 464.

Svoboda, L. 1995: O plášťových hradech, Archaeologia historica 20, 355–388.

Štěpán, V. 2000: Jindřich z Nevojic. Osudy moravského zemana v předvečer husitské revoluce, Vlastivědný věstník moravský, 52/1, Brno, s. 3–16.

Štrof, A. 1993: Kultura lužických popelnicových polí, in: Podborský, V. a kol., Pravěké dějiny Moravy, Brno, 301–328.

Trnáčková, Z. 1968: Ojedinelý nález sekeromlatu v Jívové u Šternberka, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 140, Olomouc, 26.

Tymonová, M. 1996: Nástin vývoje šlechtických sídel na Olomoucku, in: Střední Morava, č. 3, Olomouc, 22–44.

Tymonová, M. 2002: Středověký hrad Tepenec u Jívové a jeho fortifikační systém, Archaeologia historica 27, 215–228.

Tymonová, M. – Kalábek, M. 1998: Dosavadní výsledky archeologického výzkumu lokality Tepenec na katastru obce Jívové (okr. Olomouc), in: Střední Morava, č. 6, Olomouc, 89–95.

Tymonová, M. – Kalábek, M. 1999: Jívová (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 40 (1997–98), 236–237.

Vitula, P. 1998: Činnost oddělení terénního výzkumu Ústavu archeologické památkové péče v Olomouci v roce 1997, Ročenka 1997, Olomouc, 24–30.

Vokolek, V. 1993: Výzkum lužického hradiště v Běstovicích, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 19, 49–53.

Wolný, G. 1839: Die Markgrafschaft Mähren, V. Band, Olmützer Kreis, Brünn, s. 428.

Summary

The book in your hands is a reminiscence of a significant archaeological monument, which has almost disappeared by these days. It is located in the picturesque landscape of the Nízký Jeseník mountains on the Tepenec hill. Statutory protection of a prehistoric hillfort and a medieval castle had to step aside and give way to a stone quarry in the 1970's and in the following years the site was largely destroyed.

The prehistoric hillfort and ruins of the Tepenec castle are situated on one of the Nízký Jeseník promontories, sloping from the Koruna hill (573.60 m a.s.l.) southwestwards to the valley with the Bělkovický stream. The site is situated in the southwestern part of the Jívová cadastral area, approx. 2 km far from its centre.

On the northeastern side, the castle is separated from the rest of the ridge by a cervical ditch chiselled in bedrock, thus creating a separate promontory where the actual premises of the castle were built as well as the hillfort of the Late Bronze Age. The promontory has an oval ground plan oriented northeast-southwest. On the southwestern side, the site is protected by a steep slope, falling abruptly into the Bělkovický valley. Northern and southern hillsides are not so steep, hence an earthen rampart fortification could be built there in the Bronze Age, which was partially used by castle builders later.

Rescue archaeological researches, organized due to planned extension of the quarry, were conducted – with breaks – in 1968–1999. In 1968–1970 V. Burian carried out a research of the castle centre, which was completely mined afterwards. In 1971–1975 a research under supervision of V. Dohnal aimed at obtaining information on the hillfort of the Late Bronze Age and the castle premises were cut across by a 110-meter-long and 5-meter-wide probe. It should be mentioned that the hillfort area corresponds with the area of the medieval castle and adjoining buildings. In 1990 a minor probe was inserted into the earthen rampart. During a research in 1997–1999 under supervision of M. Kalábek, P. Procházková and M. Tymonová, a more detailed knowledge of the construction of the hillfort and areas in front of the medieval castle was acquired. A total area of about 5.319 m² was investigated.

Tepenec prehistoric settlement dates back to the Late Bronze Age and the beginning of the Early Iron Age (the Hallstatt period). At this time, the fortified hillfort was occupied by the people of the Hallstatt Phase of the Lusatian Urnfield Culture. The hillfort had an elongated oval shape and total area of approx. 3.2 ha. It is likely that it was fortified with a line of a wall of stone and earth, which in the Middle Ages was partially used for construction of the castle fortification. Remains of the rampart fortification were excavated along the western, eastern and northern circumference of the promontory. The original prehistoric entrance

could be a forcipate gate on the northern side of the promontory. The rampart body was formed by yellow clay strengthened with larger and smaller pieces of quarry stone. No evidence of use of wood for rampart construction was discovered. However, about 100 sunken features around the hillfort area were excavated, which – based on fragments of pottery or other preserved material – can be dated back to the Hallstatt Phase of the Lusatian Urnfield Culture. Concerning the type of discovered features, they were mainly postholes and pits of economic nature. In six cases the postholes formed regular ground plans, or their parts only – mostly unbroken lines at right angles. These regular structures indicate existence of right-angled post constructions that could be of residential character. Also three remains of rectangular structures with floor sunken below the ground, the so-called semi-earthouses, were found. In most squares, which were investigated during the excavations, prehistoric cultural layers of various thicknesses were uncovered with a large number of archaeological material. Shards of ceramic vessels were among the most frequent finds; the assemblage comprised several thousands of pieces. Also a large amount of daub was excavated. The assemblage of animal bones, on the contrary, was not very numerous. Finds of stone industry, such as whetstones or crushers used for grinding of cereals, were abundant. Small and perforated stone slate wheels, found in various stages of treatment from semi-finished to finished pieces, are most probably examples of local production. Furthermore, three bronze pins, two bronze and two iron fibulae and an iron knife were found. A unique find is a half of a bead made of blue and grey glass. On the basis of the archaeological material, the hillfort was dated back to the Hallstatt Phase of the Lusatian Urnfield Culture, to the Late Bronze Age until the beginning of the Hallstatt period, i.e. approx. from the 10th until the 7th century BC. The Tepenec hillfort could have played a certain role as a connecting link between densely populated areas of the Haná region and the Opava and Krnov regions.

The Tepenec castle was founded by Charles IV - as the only castle in Moravia – for better protection and control of an important trade route – the Jívovská Trail, running from Moravia from Silesia. The castle history begins in 1340 when Charles IV bought Tepenec from the Olomouc bishop. In 1371 his son Jan Soběslav inherited the castle and, after his death, a war broke out between the two remaining brothers Jošt and Prokop, during which the castle was besieged and seized. In 1406, however, it was abandoned.

At the time of the excavations, the castle centre was of aprox. triangular ground plan. The southwestern section of the castle centre – most likely a part of the great hall (or a tower) – collapsed into the valley due to erosion. The research investigated a corner which was formed by a stonewall of up to 2.20 m in thickness, built on mortar. It is most likely that this stonewall formed a structure of inner brickwork of the great hall or a tower, at its end were remains of a gap

(door?) serving as a means of communication inside the premises. Not much has been preserved from the great hall and the neighbouring buildings, though, and today we can only speculate about the original design of the great hall. It is likely that in the mid-1700's the masonry still kept its original height, as indicated by castle drawings on cartographic documents. It can be assumed that the castle centre comprised a prismatic tower with an adjoining great hall. The centre was protected by two lines of walls of stone on mortar, between which – at the northern tip – was an earthen rampart with a roundel protecting the castle gate. Between the rampart and the inner wall was one more ditch, the mined material of which was used for the rampart. The outside wall was on the external side reinforced with a bastion opening towards the inside. It had a pentagonal ground plan with outer dimensions of 6.60 m×6.15 m and its edge protruded eastwards into the space in front of the castle, where the castle premises could be entered most easily. The terrain behind the outer wall slopes steeply, hence the castle centre was separated from the space in front of the castle by means of not only the walls but also natural height. The castle could thus be entered only from the northwestern side.

The large and fortified space in front of the medieval castle respected the area of the prehistoric settlement. It was situated between both hills and its maximum width was 100 m. In the Middle Ages, this space was filled with various residential and economic buildings. Nearby the castle centre, south of the northern rampart, a northwestern corner of a building of quarry stone, joined with clay, was uncovered. Approximate dimensions of the medieval building were 20 m×10 m and it probably had a cellar too. Another medieval building was situated 25 m from the southern tip of the probe from the 1970's. This structure was built from wood mostly and the research discovered a large amount of nails. During the research in the 1990's remains of two aboveground buildings were found. The first was a wooden and clay construction on stone socle and the second was built from quarry stone joined with clay. Also remains of two earth-houses, or sunken basements of aboveground structures, two cellars chiselled into bedrock as well as a stone furnace were investigated.

The front of the castle was on the southern side fortified with the prehistoric rampart only, as indicated by researches of 1990 and 1997. Nearby the castle centre the rampart was in its southwestern section simply broken, which served as a gate. Another fortification breach was found in the southeastern section of the rampart nearby the cervical ditch. The gate on the northeastern side, which is still apparent, was formed by two overlapping tips of the stone rampart, having thus created a gate. The part of the wall, running further to the west, was built of quarry stone on clay and lime mortar with thickness between 1.50–1.60 m. In the distance of 115 m from the gate the wall ended and was replaced by mere wall footing of 0.15–0.30 m in height, built of quarry stone laid on bedrock, running

westwards and gradually disappearing. Further to the west only the prehistoric mound was found. The medieval fortification was never completed in this section of the space in front of the castle. The hill above the cervical ditch was fortified, as indicated by the terrain model and results of an archaeogeophysical survey.

The excavations yielded an assemblage of ceramic goods comprising several thousands of shards typical for the High Middle Ages. Above all, luxurious pottery of the High Middle Ages – the Loštice pottery – should be mentioned. Among the excavated pottery were mostly goods of daily use (pots, pot lids, and bowls). However, fragments of pot-shaped tiles, lamps and jugs were also found. Military objects, such as pieces of wire armour, a spear, a fragment of a knife or crossbow parts, demonstrate presence of armed castle guard. Excavated horseshoes, currycombs, sidepieces and bits indicate presence of horses whereas finds of stirrups and spurs demonstrate presence of horsemen. Besides military objects, a large number of metal artefacts was found, which could be divided in several groups according to its function: agricultural tools (a pitchfork, a sickle, a scythe), tools (hammers), iron carriage fittings (hoops, linchpins). The largest assemblage of iron finds is represented by objects that were parts of buildings, such as nails or finish hardware (latches, locks, hinges, keys). Among unique finds of iron were a button, a copper basin, an iron blade or a ring with names of the Three Kings.

ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKY STŘEDNÍ MORAVY

Jívová – Tepenec
Pravěké hradisko a Karlův hrad

Svazek 9

Mgr. VENDULA VRÁNOVÁ, Mgr. JAKUB VRÁNA

Foto: archiv Archeologického centra Olomouc, archiv Vlastivědného muzea v Olomouci

Překlad: Helena Holpuchová

Vydalo Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace
ul. Bří Wolfů 16, 779 00 Olomouc

Zodpovědný redaktor PhDr. Jaroslav Peška

Náklad 300 ks

Tisk Jaromír Šrámek, Tiskárna Gloria, Rosice u Brna

ISBN 80-903423-9-6